

Az unoka, Tüskés Anna megtisztelő felkérésére próbálom meg fölleveníteni emlékeimet Tüskés Tiborról. Köszönöm Annának, hogy ezzel a kitűnő emberrel kapcsolatos emlékeimet ennyi év távlatából mozgósíthattam. De csak színházi reflektorhoz hasonló emléksóvak villannak fel bennem harmincöt–negyven év távolából.

Ez amúgy nem jó jel.

Félek, amit korábban nem foglaltam írásba, örökre elveszik most már. Néha egy-egy régi interjú, riport újra olvasásakor döbbenet kiáltok fel: tényleg! én *ott* is jártam, *vele* is beszéltem!

Tibor bátyámat illetően azért nem ilyen szomorú a helyzet. A fentiek előre bocsátásával csak azt kívántam jelezni, hogy kerek történettel sajnos nem tudok szolgálni. Még arra sem emlékszem, mikor, milyen körülmények között találkoztam vele először. Nagy valószínűséggel valamelyik pécsi vagy dél-dunántúli kulturális rendezvényen, esetleg a Baranya Megyei Könyvtárban történhetett, ahol a hetvenes években a munkahelye volt. A hírért már az egyetemen is hallottam egykori Janus gimnazista ismerőseimtől, akik áradozva beszéltek egy bizonyos „Tüsi” irodalom-óráiról. Aztán az azóta íróvá avanzsált Kerékgyártó Pista barátom említette egyszer, hogy többedmagával randevúra hívta Tüskés Tibor, hogy készülő pécsi szociográfijához anyagot gyűjtsön tőlük, róluk, általuk.

Bevallom, ezt akkor különösnek találtam. Egy diáklap mindentudó szerzőjeként furcsállottam, hogy ilyen „földhözragadt módszerekkel”, holmi kávéházi beszélgetések alapján kelljen valakinek megszülnie egy szociográfiát. Azt gondoltam akkor, hogy a könyv valahogy magától lesz, a megélt élmények önként kínálják magukat a megírásra, s egy bizonyos életkor után már csak le kell ülni és gépbe kell ütni őket. Pedig emlékezhettem volna egykori gimnáziumi magyartanárom szavaira, aki közletről ismerte Móricz Zsigmondot, s gyakran emlegette, hogy „Zsiga bácsi” állandóan magánál tartott egy ceruzát s jegyzetfüzetet, s nem volt rest azon mód följegyezni a hallottakat.

Később, amikor a *Nagyváros születik* megjelent, Tüskés valóban egész fejezetet szentelt a diákváros ifjúságának. Akkorra már én is átértékeltem korábbi sommás véleményemet. Beláttam, hogy a szerző sok-sok éves tanári munka után „séróból” ugyan valóban megírhatta volna ezt a fejezetet, de precíz, alapos írói szemlélete nem engedélyezte számára az improvizációt. Egy szociográfiában aztán végképp nem.

Pontos hely és időpont hiányában annyit tudok hát mondani, hogy Tüskés Tibor egyszer csak megjelent az életemben. S ezért nagyon hálás vagyok neki. Egyetlen rossz emléket sem őrzök róla, sőt, szakmai életutam egy elég nehéz időszakában a legjobbkor nyújtott segédkezet. Jóízű, nem túl hosszú, de pergő és tartalmas beszélgetésekre emlékszem, amelyek során – bármily meglepő ez egy fiatal újságíró és egy pályája delén lévő író-szerkesztő kapcsolatában – legalább annyit kérdezett, mint amennyit magyarázott. Férfias baritonja, enyhe somogyi tájszólása az otthonosság érzetét keltette bennem az első pillanattól. A szája szögletében bujkáló örökös mosoly nem kevés iróniát fejezett ki, de tréfalkozása, provokációja sohasem volt sértő,

inkább inspiráló. Ezen örök mosoly ellenére Tüskés nagyon is komolyan vette beszélgetőtársát. Ha nem vett valakit komolyan, le sem ült vele.

Hamar megtaláltuk a kályhát, ahonnan beszélgetéseink elindulhattak: Dombóvár, a Dél-Dunántúl. Ő születésem idején ugyanabban a gimnáziumban kapott tanári állást, ahol tizennyolc évvel később én is érettségiztem. Együtt tanított azokkal a professzori felkészültségű „békebeli” tanárokkal, akiknek utolsó mohikánjaihoz még nekem is volt szerencsém a hatvanas évek második felében, s akiket még az ötvenes években is megilletett a tanár úr megszólítás. Az egykori királyi katolikus Esterházy Miklós nádor főgimnázium 1950-ben nem kisebb személyiség, mint az illegális kommunista párt pénztárnokának, Gógös Ignácnak nevét vette fel, hogy aztán a nyolcvanas évek végén az az Illyés Gyula legyen a névadója, aki – valljuk meg őszintén – nem éppen hízelgően ír erről az alma materről a *Puszták népében*. Még a kádárizmus éveiben is kísérletező, nyitott, diákjainak rendkívül sokat adó intézmény volt.

A Dél-Dunántúl kimeríthetetlen téma. Dombóvár, ez a sokak számára jelentéktelen település éppen a régió központjában fekszik. Nem véletlen, hogy a vasútfejlesztés fénykorában éppen ezt a nagyközséget jelölték ki öt vasútvonal csomópontjaként. Budapest, Veszprém, Gyékényes, Baja és Pécs-Komló felől egyetlen vonat sem kerülhetette el a „Nagyállomás” váltórendszerét.

Tüskés Tibor kétségtől egy ilyen dél-dunántúli szellemi csomópont volt. Szántód, Nagykanizsa, Dombóvár, Pécs, Kaposvár – a legjelentősebb cövekei annak a hálónak, amelyet dél-dunántúli regionalizmusnak nevezünk.

Regionalizmus... Itt újabb zárójelet kell nyitnom. Mennyit tagadták és tagadják ma is ennek a fogalomnak az érvényességét Magyarországon! Annak idején *A Helyzet* című hetilapunk alapításakor késhegyig menő vitát folytattam barátaimmal, kollégáimmal, hol húzzuk meg témabányászat, a terjesztés határait. Hivatkoztam Illyés Gyula, Tüskés Tibor, Berta Bulcsú szociográfiáira, s talán ezek is segítettek abban, hogy a szerkesztőségben végül a régiópártiak kerüljenek többségbe, s tudósítokat toborozunk Zalából, Tolnából, Somogyból is. És a regionális tudat hiányára hivatkozással szüntek meg a közmédia körzeti rádió- és televízióstúdiói is. Pedig egy pécsi ember számára évtizedek óta a világ legtermészetesebb dolga, hogy átránduljon Kaposvárra egy-egy jó színházi előadás kedvéért, hogy telket vegyen Fenyvesen vagy Márián, ahogy Pécset sem csupán a baranyaiak tekintik sajátjuknak. Ezt arra felé magyarázni sem kell.

Tüskés cserbenhagyásának történetét, csalódottságának okait csak sokkal később ismertem meg. Kezdetben azt hittem, a legjobb helyen van ő a megyei könyvtárban, maga választotta a könyvek birodalmát. Tény, hogy egy kicsit mindig különöncnek tűnt az akkor pályájuk csúcsán lévő, a *Jelenkor* köré tömörült pécsi írók-költők: Csorba Győző, Bárdosi Németh János, Pákolitz István, Bertók László, Kende Sándor, Galambosi László közt. Soha egy rossz szót nem hallottam tőle Szederkényiről, aki utóda lett a folyóirat főszerkesztői székében.

Tüskés a munkába, az alkotásba menekült az őt ért megaláztatások elől. Ak-

koriban, a hatvanas évek második felétől a nyolcvanas évek derekáig, Pécs–Baranya kulturális élete a virágkorát élte. Bizony az aczéli kultuszkorszak nagy paradoxona ez: Pécsi Balett; Bóbita Bábszínház; országos játékfilmszemle; nemzetközi kamarakórus-találkozó; komlói nemzetközi gyerekkórus-fesztivál; nemzetközi szobrász- és kerámia-szimpoziumok Siklóson és Villányban; Múzeum utca, benne Vasarely- és Csontváry-kiállítóhely; nyári szabadtéri játékok a Tettyén és a Barbakánánál; nagyszabású opera- és baletttestek, eseményszámba menő Illyés-bemutatók a kőszínházban, Művészetek Háza...

Igen, ilyen rendszer volt ez: kegyet osztott és kegyet vont meg, ha valaki átlépte a gyakran láthatatlan, de nagyon is létező vörös vonalat.

S ha már az országos játékfilmszemlét említettem, néhány szó erejéig fel kell elevenítenem Tüskés Tibor feleségével kapcsolatos emlékeimet is. Ő volt a vetítésket követő és megelőző viták egyik legaktívabb résztvevője. A fesztivál ugyanis nem csak a szakma belterjes eseménye volt. Jóllehet az egy főre eső filmsztárok száma meghatározódott ezekben a napokban a Széchenyi tér környékén, a rendezők gondosan ügyeltek arra, hogy egy-egy „társadalmi vita” keretében a művész elvtársak és elvtársnők a nép hangját is meghallgassák. Így aztán Kovács András, Kósa Ferenc, Jancsó Miklós társaságában a helyi értelmiség is kifejthette véleményét a filmkészítők társadalomábrázolásáról, demokratizmusáról, szociális érzékenységről, művészeti tévelygéseiről és bravúrajairól. Ha jól tudom, Tüskés Tiborné magyartanár volt a város egyik elit gimnáziumában, a Leőweyben. A filmrendezők néha igen hevesen, de kulturáltan és egyenrangúként vitatkoztak vele a tárgyalt társadalomlélektani kérdésekben. Pécs sokat veszített azáltal, hogy a főváros féltékenyen – először ideiglenesen majd véglegesen – magához szippantotta az országos játékfilmszemlét. Sokat veszített vele maga a fesztivál is, mert míg Pécsen maga volt A FESZTIVÁL, Budapesten lényegében elveszett a kétmillió város kulturális intézményeinek tengerében. És ezen a nagy vetítőkomplexumok későbbi megjelenése sem tudott már sokat változtatni.

A rendszerváltoztatás után szem elől veszítettük egymást Tüskés Tiborral. Az előtte való fél évtizedben azonban kétszer is segítőkezet nyújtott nekem, amiért örökké hálás vagyok. A nyolcvanas évek elején könyvet kezdtem írni Kele Jánosról, a pécsi születésű látnokról, aki azzal véste be magát a kriminalisztika történetébe, hogy az állam rendőrsége – nevezetesen a magyar államé – hivatalos látnokként foglalkoztatta. Később számos magyar író is megemlékezett a harmincas évek nemzetközileg ismert „tisztánlátójáról”, egyebek között Török Sándor, Szabó Pál, Wass Albert és Nyíró József.

1985 táján a kiadók még nem kapkodtak az ilyen ezoterikus témák iránt, így az akkoriban szárnyait próbálgató magánkiadás mellett döntöttem. Igen ám, de ez nem úgy ment, mint manapság – vagy ment már akkor is a nyugati országokban – hogy a szerző hóna alá fogja a kéziratot, bebállag egy nyomdába, megalkuszik az árban, s néhány nap múlva már rakhatja is a csomagtartóba a kész példányokat. Az alkotói szabadság 1985-ben még csak odáig terjedt, hogy a szerző magánkiadási

engedélyért folyamodhatott a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságához. A kéziratához két szaktekintélynek számító lektor támogató véleményét is csatolni kellett. Esetemben az egyik – a lélektani – Kardos Lajos professzor, a másik – az irodalmi – Tüskés Tibor író volt. Miután mindketten javasolták a megjelenést, s a minisztérium illetékese sem talált benne kifogásolni valót, hamarosan visszakaptam a kéziratot *minden oldalán* lepecsételve és aláírva. Mehetett a nyomdába, ahol már csak papírvkvótát kellett szerezni hozzá, de ezt is sikerült megoldani. Ma már horribilisnak számító, harmincezres példányszámban jelent meg, s a három állami könyvkiadó „lábón” megvette.

Egy évvel később, amikor elváltak útjaink a *Jelenkorral*, s a *Dunántúli Naplónál* még várakoztattak, életem szekere a korábbi aszfaltról kissé göröngyösebbre fordult. S ekkor ismét Tüskés Tibor nyújtott segítő kezét: megbízott, hogy rendezem sajtó alá Koczián Sándor, „Pécs Petőfijének” naplóját és verseit. Koczián a Bach-korszakban élt és diákoskodott Pécsen. Reménytelenül szerelmes volt szállásadója lányába, aztán meghalt szegény húsz éves korában. Ma már utca és emléktábla hirdeti nevét. Naplója és több tucat elégikus verse a Baranya Megyei Levéltárban maradt fenn, ezt az anyagot kellett rendeznem, utószóval ellátnom és kiadásra előkészítenem. Fél évig dolgoztam a kéziraton, s ez bőven elég volt arra, hogy a dolgok elrendeződjenek körülöttem. A Koczián-hagyaték kapcsán gyakran találkoztunk munkahelyén és Magaslati úton lévő lakásán is. Az itt folytatott beszélgetések során természetesen nem csak a kéziratról esett szó, hanem sok-sok más történelmi és aktuális témáról is. A könyv végül 1989-ben látott napvilágot *Alig derült fölöttem* címmel, a Baranya Megyei Könyvtár kiadásában, Tüskés Tibor szerkesztésében.

Csoportkép a kaposvári 657. sz. Gróf Tisza István Cserkészcsapat zászlószentelési ünnepélyén, 1927 májusában